

Els registres notarial de Miquel Llagària

(Sueca 1541 – 1552)

Edició a cura de
Frederic Aparisi Romero
Daniel Muñoz Navarro

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

2012

*f*onts històriques valencianes

*Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot*

© *Frederic Aparisi Romero i Daniel Muñoz Navarro, 2012*

© *D'aquesta edició: Universitat de València, 2012*

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Signe notarial de Miquel Llagària, ARV, Protocols, núm. 14.036

Maquetació: Publicacions de la Universitat de València

ISBN: 978-84-370-8882-2

Dipòsit legal: V-3633-2012

Impressió: Impremta Palàcios

*E*studi introductori

Entre els mesos de març i abril de l'any 1549 el notari Miquel Llagària s'instal·la a Sueca i obri la seua oficina. No es tracta de cap jove inexpert que acaba d'iniciar-se en la professió, anteriorment ja disposava d'una oficina a Xàtiva. Resulta complicat esbrinar perquè abandona la segona ciutat del regne per a instal·lar-se en un lloc que, malgrat les seues funcions de mercat, no deixa de ser una comunitat rural. El trasllat, però, sembla que no millora massa la seua situació ja que, segurament, la condició de nouvingut, la competència d'altres notaris locals i la feblesa de la clientela provoquen que Llagària no treballi exclusivament a Sueca i l'empenten a desplaçar-se des del seu lloc de residència cap a altres comunitats properes, com són ara Corbera, Cullera i, sobretot, Riola. Aquest notari, malgrat tot, passarà la resta de la seua vida exercint l'art de notaria a Sueca i els voltants, enregistrant els actes jurídics que camperols, però també artesans i, fins i tot, petits mercaders, porten al seu davant perquè «no pereixquen per oblit, mas que a memòria perdurable sien conservats e reduhits».¹

Des del mateix moment de la conquesta, el regne de València s'havia configurat com un veritable país de notaris, no sols pel seu nombre, sinó també per la importància de la funció social que exercien i de la documentació que varen originar.² Cap a mitjan segle XVI, el notari, lluny de ser un personatge estrany i marginal, resulta una figura pròxima, gairebé quotidiana, no sols a la ciutat, sinó també al món rural. Al llarg de la baixa Edat Mitjana, la familiarització de la societat camperola amb l'escriptura no ha fet sinó incrementar-se.³ D'aquesta

¶¹ Doc. núm. 2. ¶² Antoni FURIÓ, «Le crédit dans les registres notariaux de la région de Valence au bas Moyen Âge», *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Âge*, 17 (2005), pp. 407-440.

¶³ Antoni FURIÓ i Ferran GARCÍA-OLIVER, «La cultura pagesa», dins *Història Agrària dels Països Catalans*, Barcelona, Fundació Catalana per a la recerca, vol. 2, Edat Mitjana, pp. 581-602.

manera, al començament de l'Edat Moderna cap llaurador pot defugir els usos de l'escriptura i, fins i tot, entre els sectors dels més benestants es desenvolupa cert grau d'alfabetització. Així les coses, el notari, com el prevere, està present en els moments més decisius de la vida pagesa: el matrimoni i la mort. Tanmateix, la relació entre notaris i camperols no es circumscriu als grans moments. Els llauradors acudeixen a l'oficina notarial per enregistrar tota mena d'actes i transaccions: préstecs, compravendes, procuradories, paus; tot queda per escrit davant el notari. En aquest sentit, el contracte signat ha acabat per substituir els acords verbals com a forma de donar validesa legal i jurídica a un acord privat. Fins i tot, en els casos que l'operació es tancava de manera oral, no era estrany que algun dels seus protagonistes en sol·licitara la materialització en paper. Aquest fet el podem constatar gràcies a les referències incloses en alguns documents enregistrats. Així, per exemple, el 3 de febrer de 1552 Pere Baldoví i Joan Tarascó signen un acte de compravenda d'una terra vinya, «redigint en escrits la venda que de paraula fonch feta dejús escrita».⁴ L'oralitat no desapareix, però progressivament ocuparà un lloc secundari, com testimonien els protocols de Miquel Llagària.

La tasca de Llagària com a notari ha arribat fins als nostres dies a través dels registres que va confeccionar recollint els diversos actes jurídics dels quals ell era testimoni i garant de la seua legitimitat. En aquesta publicació s'inclouen els dos primers protocols conservats. El primer d'ells abasteix diversos anys, amb documents datats entre 1541 i 1550. Aquest, probablement una còpia, està format per una selecció d'operacions, consignades a Xàtiva fins a inicis de 1549 i, posteriorment, a Sueca i els voltants. El següent volum que es conserva correspon a l'any de 1552 i recull un any sencer de treball. Junt als registres esmentats, hem inclòs la transcripció del baldufari de Miquel Llagària. Per baldufari s'entén un índex general dels actes jurídics recollits per un notari en un període concret, en aquest cas, des de juny de 1551 fins a octubre de 1561. Aquesta era una eina molt útil que permetia localitzar ràpidament els documents enregistrats temps enrere pel notari.

Al remat, els protocols notarials de Llagària ens serveixen com a observatori de les relacions socials i econòmiques d'un nucli semiurbà com és Sueca a mitjan segle XVI. Al mateix temps, però, ens ajuden a analitzar el paper d'un notari, més aviat modest com veurem, dins de la societat pagesa d'aquest moment. Per tant, la finalitat d'aquest pròleg és l'anàlisi de la figura de Miquel Llagària com a exemple del notariat en el medi rural. Des d'aquesta perspectiva, considerem els seus registres com a objecte d'estudi en si mateix, per damunt de l'aprofitament tradicional de la documentació notarial com a font per a la investigació històrica.

¶ ⁴ Doc. núm. 155.

EL NOTARIAT A L'ALBA DE L'EDAT MODERNA

Al llarg dels últims anys s'han incrementat de manera sensible els estudis sobre el notariat foral, no sols des de l'òptica històrica, sinó també des del vessant de la història del dret. En aquest sentit, cal referir-se als dos congressos d'història del notariat català que han tingut lloc fins ara, en els quals els investigadors valencians han tingut una presència significativa.⁵ Però si aquestes aportacions incideixen més en els aspectes professionals del notariat, la tesi de José María Cruselles *Comportamiento social y actividad profesional entre los notarios de la ciudad de Valencia (siglo XV)* ha aconseguit no sols establir les fases de l'aprenentatge, sinó també traçar els perfils i els comportaments d'aquest grup social.⁶ Durant la baixa Edat Mitjana, els notaris, tot i el caràcter mecànic, manual, de la seua professió, aconseguiren integrar-se en el projecte polític de la burgesia ciutadana gràcies a la seua progressiva presència a l'administració. D'aquesta manera, els notaris de la ciutat consolidaren el seu control sobre l'art de notaria dins les muralles, malgrat que es mostraren incapaços de frenar el constant increment del nombre d'efectius del grup.

Pel que fa a la historiografia jurídica, avui en dia coneixem millor alguns aspectes del dret foral valencià, com són el dret de successions,⁷ el domini de la terra,⁸ així com també les pràctiques notariales abans de la guerra de Successió.⁹ Malgrat tot, es pot detectar un cert desequilibri en la investigació, perquè si per al període medieval la mirada predominant ha estat la de l'historiador —i per tant, s'ha profunditzat en el notariat com a grup social—, per a l'època moderna ha predominat la mirada del jurista i, en conseqüència, s'han estudiat les pràctiques notariales i el dret foral que les emparava. Per altra banda, pel que fa a l'edició i publicació de textos vinculats al notariat, els progressos han estat més bé modestos. D'ençà el 1986, quan Josepa Cortés tragué a la llum un formulari notarial del segle XV, els textos publicats han estat escassos.¹⁰ Sols recentment, i de la mà de la mateixa autora, s'ha reprès aquesta línia de treball, en la qual s'insereix la present publicació. En la mateixa direcció cal destacar algunes publicacions de Milagros Cárcel centrades en els formularis notariales de diverses parts del regne.¹¹

¶⁵ Josep Maria SANS I TRAVÉ (coord.), *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Pagès-Fundació Noguera, 1994. Josep Maria SANS I TRAVÉ (coord.), *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000. ¶⁶ Bona part de la tesi ha estat ja publicada. Vegeu José María CRUSELLES GÓMEZ, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998. ¶⁷ Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *El derecho de sucesiones en la Valencia foral y su tránsito a la Nueva*

Planta, València, PUV, 1998. ¶⁸ Manuel FEBRER ROMAGUERA, *Domínio y explotación territorial en la Valencia foral*, València, PUV, 2000. ¶⁹ Vicente GRAULLERA SANZ, *Los notarios de Valencia y la guerra de Sucesión*, València, Colegio Notarial del Territorio de Valencia, 1987. ¶¹⁰ Josepa CORTÉS ESCRIVÀ, *Formularium Diversorum Instrumentorum. Un formulari notarial valencià del segle XV*, Sueca, Ajuntament de Sueca, 1986. ¶¹¹ M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, «Catálogo de formularios notariales del Archivo Parroquial de Ayora», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 3,

Gràcies a aquestes investigacions s'ha perfilat el coneixement del notariat, entès com a grup social amb unes dinàmiques internes pròpies i, alhora, de la pràctica pròpiament dita. Malgrat açò, hem de dir que l'aprofitament que la documentació notarial ha tingut per a la història no ha anat acompanyat d'un treball analític de la institució i dels registres derivats de la seua activitat. Com ha assenyalat Gunzberg, «pel que fa a la bibliografia, cal dir que l'estudi de l'instrument notarial a l'època moderna ha estat una temàtica poc investigada en comparació amb els segles medievals». ¹² Per altra banda, a casa nostra la major part d'aquests estudis s'han dut a terme prenent com a marc d'estudi la ciutat, i això vol dir la ciutat de València. En canvi, poca cosa sabem del notariat en el món rural. Quin paper realment jugaven els notaris en el conjunt de la comunitat camperola, quins nivells de riquesa assolien aquests individus o quines estratègies socials adoptaven són algunes de les qüestions que resten per resoldre.

El notariat és bàsicament un producte urbà, almenys en els seus orígens. A la ciutat, l'aprenent adquireix els fonaments teòrics i pràctics de la professió notarial i sobretot és ací on millor pot exercir-la. També és cert, però, que bona part dels notaris que procedien del món rural havien après els elements fonamentals de la professió junt al seu pare, com és el cas del fill de Miquel Llagària, la qual cosa evidència el caràcter endogàmic d'aquest ofici. A l'època moderna, per a formar-se com a notari, ja no calia passar per la ciutat. Malgrat això, és ací on els notaris es fan presents a totes les instàncies de la vida social, des de les institucions municipals fins el carrer mateix, on recullen una àmplia diversitat de negocis jurídics que no sols atenyen els afers econòmics sinó també els domèstics. Lògicament, el grup social dels notaris no és homogeni, sinó que està travessat per nombroses diferències internes. El primer tret diferenciador en el notariat valencià de l'època foral és el fet de pertànyer al Col·legi de notaris de la ciutat de València. El propi col·lectiu de notaris amb el vist-i-plau de les autoritats municipals estableix l'obligatorietat de passar un examen per a poder formar part d'aquest col·legi. ¹³

Aquest, però, era sols el primer nivell de diferenciació. No tots els notaris de la ciutat de València, pel simple fet de ser-ho, gaudien d'una bona posició econòmica i social. Molts d'ells havien configurat la seua clientela amb els sectors mitjans de la població urbana. Fins i tot n'hi havia que no acabaven mai de consolidar un clientela àmplia i sobretot fidel. Per això no resulta estrany trobar

1984, pp. 381-391. També «Un formulario notarial del siglo XVI de la Bailía de Valencia», *Estudios históricos i documents dels arxius de protocols*, 8, 1980, pp. 49-62. ¶ ¹² Jordi GUNZBERG MOLL, «L'instrument notarial a l'època moderna (segles XVI i XVII)», en Josep Maria SANS I TRAVÉ (coord.),

Actes del II Congrés d'Historia del Notariat Català, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, p. 314.

¶ ¹³ Aquest s'havia fundat el 1369 i des d'aleshores no havia fet sinó incrementar la seua presència institucional i el seu control sobre la pràctica i l'accés a la professió.

vídues de notaris que venen els protocols dels seus marits a joves notaris que pretenen aconseguir així una primera clientela. Per damunt d'aquesta majoria, es detecta la presència d'un reduït sector que disposa d'una xarxa de contactes importants i que té entre els seus clients els membres de l'oligarquia local, amb mercaders internacionals o amb les famílies nobiliàries de més alt nivell. Són aquests notaris els que disposen d'un major nombre d'aprenents i oficials. Per a ells, la notaria esdevé una activitat secundària, almenys pel que fa a les estratègies econòmiques. La seua xarxa de contactes, la seua clientela, els ofereix un ampli ventall d'activitats inversores que van des del mercat del crèdit fins el comerç o les transaccions amb cereal. Comptat i debatut, la progressiva omnipresència del notari en totes les instàncies de la vida urbana els permet integrar-se en les files de l'oligarquia ciutadana participant de les estratègies polítiques i econòmiques d'aquesta.

Certament, els notaris més reconeguts es troben a la ciutat de València. Ara bé, pel que fa al nombre, la major part dels notaris del regne treballen en les viles i llocs que vertebraven el territori de nord a sud. Es tracta de nuclis agrourbans que funcionen com a centres de redistribució entre el camp i la ciutat, com per exemple Morella, Gandia, Elx o Sueca. Pràcticament tots els pobles tenen, si més no, un o dos notaris que donen fe pública dels seus actes i dels seus negocis.¹⁴ De més a més, malgrat la distinció que atorga el fet de ser notari de la ciutat de València, alguns notaris d'aquestes comunitats formen part de les oligarquies locals, és a dir, que arriben a consolidar significatius nivells de riquesa mitjançant la participació en una *pluri-activité* pròpia de les elits rurals.¹⁵ Amb tot, el cert és que aquests llinatges acaben emigrant cap a València.

Enfront d'aquest sector acomodat es troba la major part del notariat. Es tracta de notaris que, bé per l'excessiva presència de companys de professió dins la comunitat, bé per la modèstia de la seua clientela —o ambdues alhora—, assolixen nivells mitjans de riquesa. Un procés que s'inicia cap a mitjan segle XIV, encara que va accentuant-s'hi al llarg del XV i es fa més evident al segle XVI, degut no sols a l'elevat nombre de notaris, sinó també a l'evolució econòmica del regne en aquesta època. Per descomptat, no es troben entre els desfavorits de la comunitat però no compten amb el *status* d'altres companys de professió. Sovint, aquests notaris es veuen obligats a cercar la seua clientela més enllà de l'àmbit estrictament local.¹⁶

¶¹⁴ Antoni FURIÓ, «Le crédit dans les registres notariaux de Valence...», *op. cit.*, pp. 412-413.

¶¹⁵ Philippe JARNOUX, «Entre pouvoir et paraître. Pratiques de distinction et d'affirmation dans le monde rural», en François MENANT i Jean-Pierre JESSENNE, *Les élites rurales dans l'Europe médiévale et moderne: actes des XXVIIe Journées internationales d'histoire de l'abbaye de Flaran*, Tolosa, 2007, pp. 129-148. Frederic APARISI ROMERO, *L'ascens*

d'unes elits rurals. L'horta de Gandia en la tardor medieval. Treball d'investigació inèdit, pp. 147-151.

¶¹⁶ Durant els segles XV i XVI a Gandia i la seua horta les fonts semblen indicar que la mobilitat dels notaris era un fet estrany i que eren els mateixos clients els que es desplaçaven fins la vila per consignar les seues transaccions. Frederic APARISI ROMERO, *op. cit.*, p.4-5. Francesc PONS FUSTER, *Vespres de mort a Gandia (1500-1550)*,

MIQUEL LLAGÀRIA, DE XÀTIVA A SUECA

L'activitat professional de Miquel Llagària com a notari es prolonga durant gairebé vint anys, des del principi de la dècada de 1540 fins a l'any 1561.¹⁷ Els seus inicis cal situar-los a la ciutat de Xàtiva. La reiteració del seu cognom entre els protocols consignats a Xàtiva anima a pensar que aquest notari procedisca d'aquesta àrea, i encara que no ha estat possible vincular-lo a cap família, el seu cognom està ben present a aquesta ciutat al llarg del Sis-cents.

Tot sembla indicar que és ací on comença la seua tasca com a notari. Una taula i algunes prestatgeries al carrer sota un tendal, o un obrador modest obert a l'exterior, devien conformar els elements bàsics de la seua oficina. En aquest sentit, el notariat reproduïx el model casa-obrador típic de l'artesanat de l'Antic Règim. La ubicació de l'oficina sol respondre al cercle d'amistats i coneixences socials o bé a la seua proximitat als clients potencials, això és, bàsicament, el mercat, els tribunals o, fins i tot, la taverna. En qualsevol cas, els notaris més modestos —i Miquel Llagària n'és un— no estan en disposició de competir per aquests punts d'ubicació, i gairebé quotidianament han d'acudir al mercat i a les portes dels tribunals per parar la seua taula en un punt estratègic des d'on captar els clients. La mancança d'ajudants és un altre element que palesa la modèstia de Llagària. En efecte, mentre els notaris amb més recursos i una clientela vasta disposen d'un, dos o potser més passants, aprenents de l'ofici, o servents reclutats en els cercles familiars o socials més pròxims, Miquel Llagària treballa sol. De la consulta dels seus registres es pot concloure que el nostre protagonista no té al seu càrrec cap aprenent o servent que l'ajude en la seua tasca, ni a Xàtiva, on les demandes de feina poden ser majors, ni tampoc després a Sueca, on es desplaçarà en 1549.

La trajectòria personal de Miquel Llagària se'ns presenta força difusa. Junt a la informació extreta dels seus registres notariais, la consulta de l'*Índex general de consells i actes de Xàtiva* ens ha permès saber que Miquel Llagària es desaveïna d'aquesta ciutat l'any 1543.¹⁸ Aquests desaveïnament eren sol·licitats pel propi interessat per presentar-lo als jurats o justícia del nou lloc de residència. Malauradament, en aquest cas és una informació que no s'indica. Ara bé, el desaveïnament no implica necessàriament que abandone la ciutat ni tampoc que deixi d'exercir la seua professió dins les muralles, senzillament ha deixat de pertànyer al cos de la comunitat.¹⁹ A aquest respecte, dels protocols notariais del propi Lla-

Gandia, CEIC Alfons el Vell, 2005, pp. 133-135.

¶¹⁷ Malgrat això, el baldufari tan sols recull els documentats registrats a partir de 1551, quan Miquel Llagària s'estableix a Sueca. A més a més, les primeres pàgines d'aquest índex no s'han conservat o ho han fet en molt mal estat de conservació.

¶¹⁸ Vicent TEROL I REIG (ed.), *Índex general de consells i actes de l'Arxiu Municipal de Xàtiva (1500-*

1550), València, PUV, 2006. ¶¹⁹ Sobre la utilització dels desaveïnament com a font històrica vegeu Enrique CRUSELLES GÓMEZ, «Dinámica demográfica. Red urbana e inmigración ciudadana en la Valencia bajomedieval», *Saitabi*, 53, 2003, pp. 35-56. Emília SALVADOR ESTEBAN, «Avencidados en Valencia (1479-1611)», *Saitabi*, 53, 2003, pp. 57-72.

gària no es pot extraure massa informació. L'últim registre abans de 1543 és del dia 22 d'octubre de 1541, mentre la següent operació enregistrada està datada l'1 del mateix mes de 1546. Pràcticament cinc anys en els quals l'únic que sabem del nostre protagonista és que entremig d'aquest període es desaveïna de la que probablement siga la seua ciutat natal. Tanmateix, per a major desconcert, els documents enregistrats entre l'1 d'octubre de 1546 i el 15 de març de 1549 estan datats a Xàtiva, sense que a l'esmentat índex es registre un nou aveïnament de Llagària a la dita ciutat.²⁰ Entre aquesta última data i el 13 d'abril de 1549 topem de nou amb un buit documental. Res sabem de Miquel Llagària fins que gairebé un mes després enregistra un acte jurídic a Sueca, on acaba d'obrir una oficina. De les raons que l'han dut fins ací no podem sinó fer meres conjectures: la recerca d'una major i millor clientela? un bon matrimoni? Ni els seus propis protocols, ni tampoc la documentació consultada, ens ofereixen el més mínim indici de què va portar Llagària des de Xàtiva —la segona ciutat del regne de València— fins a aquesta comunitat rural de la senyoria de l'orde de Montesa.

L'inici de l'època moderna suposa un període de fortes transformacions per a Sueca, canvis que afecten a tots els vessants de la societat, des del demogràfic fins el cultural, però sobretot són econòmics. En efecte, durant el segle XVI es produeix a Sueca una intensa reconversió i expansió agrària de la mà del regadiu.²¹ Com a resultat, es difonen nous cultius, això és, la morera i, sobretot, l'arròs, productes que afavoreixen una major presència de les famílies camperoles en el mercat i accentuen les funcions urbanes d'aquest nucli com a centre d'intercanvis. L'expansió del regadiu, la difusió massiva de l'arròs i la producció de seda en brut, significaren l'augment espectacular dels excedents agrícoles i l'increment de la renda agrària. I els protagonistes, al mateix temps beneficiaris, d'aquestes transformacions foren les petites unitats domèstiques camperoles, que continuaven representant, com a l'època medieval, la cèl·lula productiva bàsica de l'economia local; si bé és cert que el creixement econòmic degué afavorir les capes més elevades de la societat suecana, en millor posició per a traure profit del transcendent canvi agrari d'aquests segles. Així, en directa relació amb aquesta expansió agrària, cal mencionar l'increment i el dinamisme demogràfic que experimenta aquesta comunitat durant tota la centúria. Al principi del segle XVI, segons el cens general de 1510, Sueca tenia 188 cases, és a dir, entorn dels vuit-cents cinquanta habitants. Cap a les dècades centrals de la centúria el nombre s'havia incrementat sensiblement, així el 1542 existien a Sueca, segons l'estimació realitzada conjuntament pels jurats i els recaptadors fiscals, 230 focs. El creixement arribava als 460 focs, al voltant dels dos mil habitants, el 1609.²²

¶ ²⁰ Doc. núm. 24 al 74. ¶ ²¹ La construcció de la Sèquia Major o Sequial s'inicia el 1506. Antoni FURIÓ, *Els camperols del País Valencià*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1982, p. 21.

¶ ²² Antonio José MIRA JÓDAR, *Las finanzas del municipio: gestión económica y poder local: Sueca (s. XV-XVI)*, València, Diputació de València, 1997, pp. 260-261.

Val a dir, però, que al llarg de la centúria la comunitat sofreix diverses epidèmies i males collites que, malgrat tot, no aturen la tendència expansiva abans descrita.

En aquest context de creixement es produeix l'arribada de Miquel Llagària a Sueca el 1549. Malgrat que el cens de 1510 tan sols recull la presència de dos notaris,²³ al llarg de la segona meitat del Siscents i primeres dècades del Setcents el nombre de notaris arriba a la quinzena. Lògicament, no tots ells estigueren actius en el mateix període, però la combinació de la informació oferta pel padró de riquesa de 1543 —que és reutilitzat successivament al llarg del període abans esmentat— amb els protocols i pergamins de notaris de Sueca conservats per a la segona meitat del segle XVI, animen a pensar que al dit lloc treballen alhora, si més no, quatre o cinc notaris, entre els quals es troba Miquel Llagària. Així, doncs, si el 1510 hi havia un notari cada 94 focs, cap el 1542, abans de l'arribada del nostre protagonista, la *ratio* disminuïa fins als 57 focs per notari. Ja en el segle XVII la proporció s'elevava amb 76 focs per notari, més o menys.²⁴ Tanmateix, tot i aquest increment, més revelador resulta el fet que aquests notaris procedeixen de les famílies acomodades de la comunitat. En efecte, mentre el nostre protagonista és totalment absent del padró de riquesa abans esmentat —la qual cosa suggereix un escàs patrimoni immoble—, els que presenten uns patrimonis força extensos són Miquel Gombau, Pere Muntaner, Bertomeu Bertran i Simó Livilló, cognoms que trobem també habitualment entre els jurats i la resta de càrrecs de govern, i també entre els arrendadors dels impostos municipals i els monopolis senyorials.²⁵

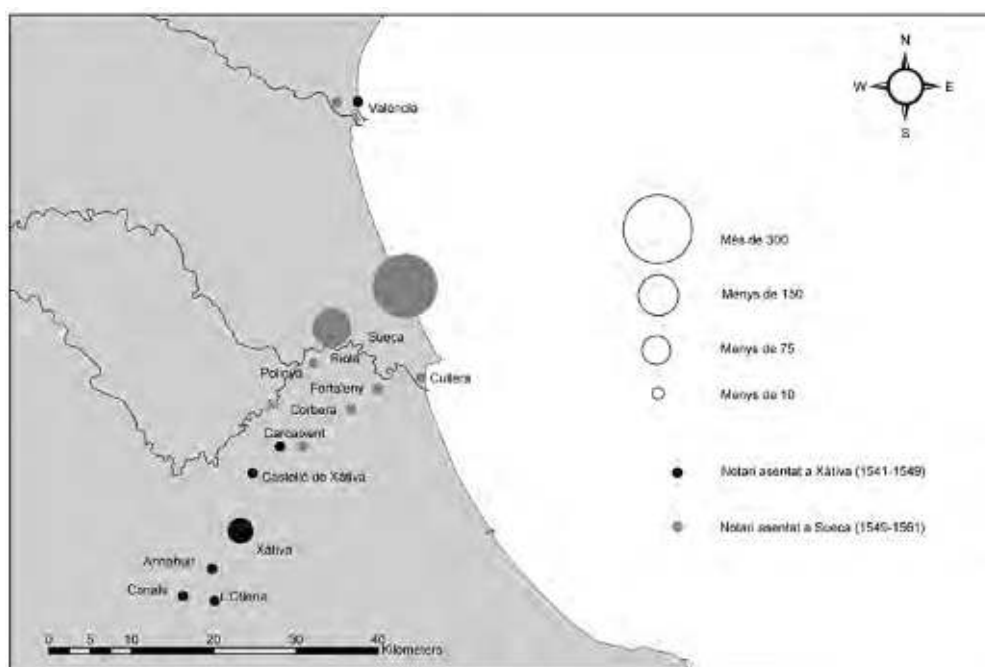
Per altra banda, malgrat que el notari tinga la seua oficina a la ciutat, sovint ha de desplaçar-se a algun lloc concret més o menys pròxims per no deixar escapar cap oportunitat de treball. La mobilitat geogràfica, lluny de ser una especificitat de Miquel Llagària, és una de les característiques de l'activitat notarial des dels temps baixmedievals i que va a estar present al llarg de tot l'Antic Règim i encara després.²⁶ En efecte, els desplaçaments, sense arribar a considerar el notari com un viatger professional es converteixen en una qüestió ineludible per a la major part d'aquests professionals, de l'escriptura, especialment entre els més joves, almenys fins a la consolidació d'una clientela. Tanmateix, tot i disposar d'una ampla clientela en el mateix lloc de residència, els desplaçaments a un lloc pròxim o a València no s'acaben, encara que és cert que es redueixen notablement. Crida l'atenció que aquesta mobilitat geogràfica augmenta quan Llagària s'instal·la a Sueca. Així, doncs, ja durant els anys de treball a Xàtiva ha de des-

¶²³ Més concretament, Jaume Gombau i Jeroni Coll. Rafael VALLDECABRES RODRIGO, *El cens de 1510: relació dels focs valencians ordenada per les corts de Montsó*, València, PUV, 2002. ¶²⁴ Vegeu l'evolució general del país en Antoni FURIÓ, «Le

crédit dans les registres notariaux de Valence...», *op. cit.*, p. 415. ¶²⁵ Antonio José MIRA JÓDAR, *op. cit.*, pp. 246-257. ¶²⁶ José María CRUSELLES GÓMEZ, *Els notaris de la ciutat de València...*, *op. cit.*, pp. 119-123.

plaçar-se a llocs pròxims com Annahuir o Canals, però també cap a viles més distants com l'Olleria, Carcaixent o, fins i tot, València.²⁷ Una vegada resideix a Sueca, els desplaçaments s'incrementen significativament fins a representar un terç de les operacions enregistrades durant l'any 1552. Ara bé, també és cert que aquests desplaçaments tenen com a destinació principal, i de forma molt clara, Riola, el nucli de població més proper a Sueca. Per tant, no és una mobilitat diguem-ne puntual com en el cas de València, Cullera o Corbera, sinó que Llagària ha estat capaç de consolidar en aquesta comunitat rural una certa clientela. Per altra banda, en contraposició, aquest fet ens suggereix que Miquel Llagària no s'insereix de ple en els cercles socials de Sueca, i menys encara en els polítics, dominats pels prohoms locals de manera que el notari ha de desplaçar-se per les comunitats dels voltants de Sueca per garantir-se una clientela.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE L'ACTIVITAT NOTARIAL DE MIQUEL LLAGÀRIA (1541-1561)

Cal destacar també com els Furs de València estableixen que siguen el notari i els clients qui acorden la fixació de les taxes del treball notarial, malgrat que fixava un conjunt de màxims legals.²⁸ Malauradament, Miquel Llagària no

²⁷ Vegeu, per exemple, doc. núm. 21, 36 i 39.

²⁸ Vegeu aquests màxims en Ramon Josep PUCHARDES BATALLER, «El notari Valencià baixmedieval: Exemple de la posició i percepció social de la pro-

fessió notarial en l'Occident Mediterrani dels segles XIII, XIV i XV», dins Josep Maria SANS I TRAVÉ (coord.): *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, pp. 526-527.

ha deixat cap tipus d'anotació de la qual es puguen desprendre els seus honoraris. Tanmateix, el volum de les transaccions i la importància de la clientela, no sols a Xàtiva sinó també a Sueca, permet albirar que els estipendis de Llagària no devien ser massa quantiosos. En aquest sentit, és significatiu que el seu fill preferís marxar cap a València en lloc d'heretar la clientela del seu pare a Sueca i els voltants.

El principal tret de Miquel Llagària al llarg de la seua vida professional com a notari és la seua indefinició tècnica, amb una clientela diversa que el du a la confecció de documents molt poc especialitzats. Això, si més no entre els notaris urbans —i Llagària ho és quan treballa a Xàtiva—, és una bona mostra de la seua escassa integració en els cercles de l'oligarquia local, i gairebé nul·la participació en els càrrecs públics al seu abast. En aquest sentit, de la consulta de l'*Índex general de consells i actes de Xàtiva*, abans esmentat, es desprén que ni Miquel Llagària exerceix cap càrrec vinculat a la burocràcia local ni aquest llinatge arriba a ocupar alguna de les magistratures principals de la ciutat.²⁹ Per altra banda, pel que fa al període en què té l'oficina a Sueca, tampoc sembla que ocupe, ni tan sols, el càrrec d'escrivà. Aquest està reservat per als notaris que formen part de l'oligarquia local, cas de Jaume Coll i Simó Livillo.³⁰ Per tant, la imatge que se'ns presenta de Miquel Llagària és més bé la d'un notari amb escassos recursos i sobretot fora de l'àmbit del reduït grup de prohoms que dominen la comunitat.

Desconeixem si el casament fou la raó per marxar a Sueca o no, però està clar que Llagària es casa a Sueca i que té, si més no, un fill que li sobreviu. Miquel Llagària no sols heretarà el nom i el cognom del seu pare, sinó també la professió i, com estableix la legislació foral, els protocols.³¹ En efecte, el jove Llagària degué aprendre els rudiments bàsics de l'art de notaria de la mà del seu pare, però, com ell, sembla pertànyer als sectors més modestos del notariat. Així, i per raons que de nou se'ns escapen, Miquel Llagària fill abandona Sueca per marxar a la capital del regne, encara que no sembla que arribe a formar part del Col·legi de notaris de la ciutat de València, un col·lectiu cada vegada més endo-

¶ ²⁹ El 1546 Pere Llagària exercí el càrrec de cap de guaites encara que també apareix aquest any com a lloctinent del justícia. En contraposició al cas de Miquel Llagària, Pere Sancho va exercir el càrrec de síndic de la ciutat de Xàtiva durant vuit anys consecutius i Cristòfol Draper, Gaspar Martí o Pere Jeroni Garcia resultaren elegits en diverses ocasions. Vicent TEROL i REIG (ed.), *Índex general de consells...*, op. cit., p. 363. ¶ ³⁰ En canvi, el notari Jaume Coll ocupa en diverses ocasions l'escrivania del Consell. Antonio José MIRA JODAR, *Las finanzas del municipio*. p. 250. Cert és que els Coll, lluny de ser uns nouvinguts, són un dels llinatges més antics i benestants de Sueca. Antoni FURIÓ, «Las elites rurales en la Europa medieval

y moderna. Una aproximación de conjunto» en Ana RODRÍGUEZ (coord.), *El lugar del campesino: en tomo a la obra de Reyna Pastor*, València-Madrid, PUV-CSIC, 2007, pp. 391-421, concretament les pp. 391-392. Pel que fa a Simó Livillo, va exercir el càrrec d'escrivà de la juraderia durant diversos anys. Així, per exemple, el 8 de juny de 1549 rebia cinc lliures per l'esmentat treball i altres dos lliures i deu sous «per lo salari dels actes tocants a pagar a la universitat». Arxiu Municipal de Sueca, FA. 193/9, caixa 76. ¶ ³¹ Els protocols de Miquel Llagària menor es conserven al Arxiu de Protocols del Col·legi del Patriarca de València i arpleguen la seua tasca com a notari a aquesta ciutat de 1560 fins a 1577, encara que amb alguns buits documentals.

gàmic i més tancat a l'entrada de notaris forasters, davant el nombre excessiu de professionals d'aquest ofici que s'acumulen a la ciutat. Per tant, el jove Llagària es veu abocat a treballar *extra menia civitatis Valencie*, sense un lloc fix, buscant les portes i vies d'accés a la ciutat més concorregudes, com són ara el pont de la Trinitat, la zona del convent de Jerusalem o la porta dels Jueus.³²

Tornant a Miquel Llagària pare, la feblesa de la seua clientela i la seua marginalitat política respecte del grup de prohoms que dominaven la comunitat de Sueca no ens autoritza a infravalorar la seua figura. Al capdavall, ell és un notari i això el situa econòmicament i social per damunt de bona part dels membres de la comunitat. A més, no podem negligir que Llagària, com a notari, ocupava un paper central en la societat camperola com a garant de la memòria personal i col·lectiva i com a dipositari de la cultura escrita.

TIPOLOGIA DOCUMENTAL DELS REGISTRES NOTARIALS DE MIQUEL LLAGÀRIA

En el món rural, la diversitat d'operacions i d'intercanvis que es produeixen és més aviat escassa, més encara si la comparem amb la ciutat, on les activitats econòmiques i els grups socials són tan diversos que permeten i, fins i tot, exigeixen el desenvolupament d'un notariat especialitzat en determinades activitats, com són el comerç, les assegurances de nòlits, els testaments o els inventaris, per citar-ne algunes, i també en determinats sectors socials —nobles, religiosos, camperols, mercaders o artesans són els més comuns—. Així les coses, els protocols de Miquel Llagària no presenten cap grau d'especialització que no siga el propi d'un notari inserit en la societat rural.

A partir dels seus registres hem confeccionat unes gràfiques en les quals s'analitza la tipologia documental enregistrada.³³ Mentre la primera ha estat confeccionada amb el baldufari i mostra la diversitat d'instruments jurídics documentats entre 1551 i 1561, la segona pren l'any 1552, ja que és l'any on millor coneixem la tasca de Llagària. Si comparem ambdues gràfiques podem observar la seua similitud pel que fa als documents registrats i també al seu valor percentual, la qual cosa ens permet concloure que l'any 1552 pot ser representatiu del conjunt de protocols de Miquel Llagària. El ventall d'actes jurídics registrats recorre tots els vessants de la vida econòmica i social de la família camperola, des dels seus inicis, amb els capítols matrimonials, fins a la seua dissolució, recollida amb els testaments i inventaris *post mortem*. Entre un moment i un altre no són pocs els censals, les compravendes, les cessions o les procuradories que el cap de

¶³² Vegeu, respectivament, doc. núm. 255, 390 i 471. ¶³³ Vegeu les gràfiques. Per a la seua confecció hem seguit el model que presenta Josepa

Cortés en el seu estudi preliminar a l'edició del *Formularium Diversorum Instrumentorum. Un formulari notarial valencià del segle XV*.

la família, però també la seua esposa, haurà de signar. De la mateixa manera, cal mencionar que dins el conjunt de documents registrats trobem alguns vinculats al govern local de Sueca, lloc on tenia fixada la seua residència el notari. El seu reduït nombre és un altre element que il·lustra l'exclusió de Llagària dels àmbits de direcció de la comunitat. Parlem dels contractes d'arrendament dels monopolis senyorials, com ara el molí o la carnisseria, i d'alguns impostos com la peita o el sequiatge.³⁴ De la mateixa manera, el baldufari també recull que al llarg dels anys d'activitat d'aquest notari registra el nomenament de síndics en alguns llocs de la Ribera, no sols a Sueca sinó també a Riola, Cullera o Albalat.

No obstant això, un fet crida l'atenció per damunt de la resta. La preeminència dels instruments notariais referits al deute. Les obligacions i els *debitum* representen un percentatge superior al 40% del total d'operacions enregistrades en el baldufari, com es pot observar en el gràfic. Aquest fet evidencia la importància que l'activitat creditícia tenia en l'economia rural de la Ribera en el segle XVI, i com en bona mesura l'economia camperola s'articulava a través del deute, malgrat que això no implica necessàriament que no hi hagués una circulació monetària en aquests àmbits. El percentatge se situa al voltant del 50% si comptabilitzem també els censals dins d'aquestes operacions vinculades amb el deute.

Com hem assenyalat adés, la representativitat de l'any 1552 ens permetrà extrapolar les dades obtingudes al conjunt de l'activitat notarial de Llagària. L'objectiu principal és obtenir una imatge més aproximada de les principals causes d'endeutament del camperolat de la Ribera durant aquest període, i com la figura del notari participa d'aquest procés com el codificador d'aquestes xarxes creditícies. No debades, vint anys enrere les ires dels agermanats s'havien adreçat cap als arxius senyorials, però també vers alguns notaris.³⁵

Si observem el següent gràfic amb atenció, el que sobreïx és la preeminència de l'endeutament derivat de l'adquisició de cereal (45%), amb una presència significativa de l'arròs juntament amb el forment. Un assentament que mereix ser ressenyat són les vendes anticipades de la collita d'arròs, contractes que engeguen l'espiral creditícia a la qual es veien abocats els sectors mitjans i inferiors del camperolat i que permet a alguns membres benestants de la comunitat obtenir un preu millor en la compra d'arròs. Al mateix temps, l'estudi detallat d'aquest any ens ajuda a perfilar millor la cronologia de desenvolupament de dos cultius com són l'arròs i la morera a Sueca. Així, mentre el primer cultiu es troba altament difós ja en 1552, el conreu de la morera fa la impressió que s'estén més tardanament a diferència d'altres llocs propers com l'Alcúdia o Guadassuar, tal i com ja han demostrat altres estudis.³⁶

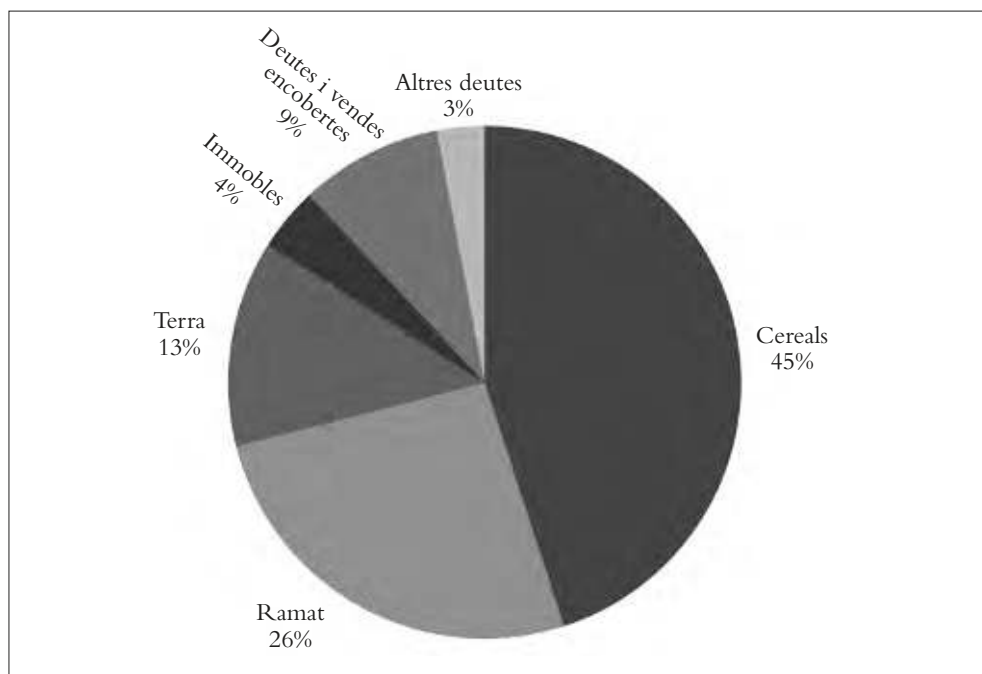
¶ ³⁴ Vegeu docs. núms. 237, 240, 297 i 422.

¶ ³⁵ Francesc PONS FUSTER, *op. cit.*, p. 134.

¶ ³⁶ Vicent VALLÉS BORRÀS, *El conreu de la morera i l'artesanía de la seda en la Ribera del Xúquer als*

segles XVI i XVII, València, 1985. Daniel MUÑOZ NAVARRO, «Fraude en el comercio de seda entre los reinos de Castilla y Valencia en época de Felipe II», *Oleana*, 22 (2008), pp. 593-612.

TIPOLOGIA DE LES OBLIGACIONS I DEUTES ENREGISTRADES
EN EL PROTOCOL NOTARIAL DE 1552

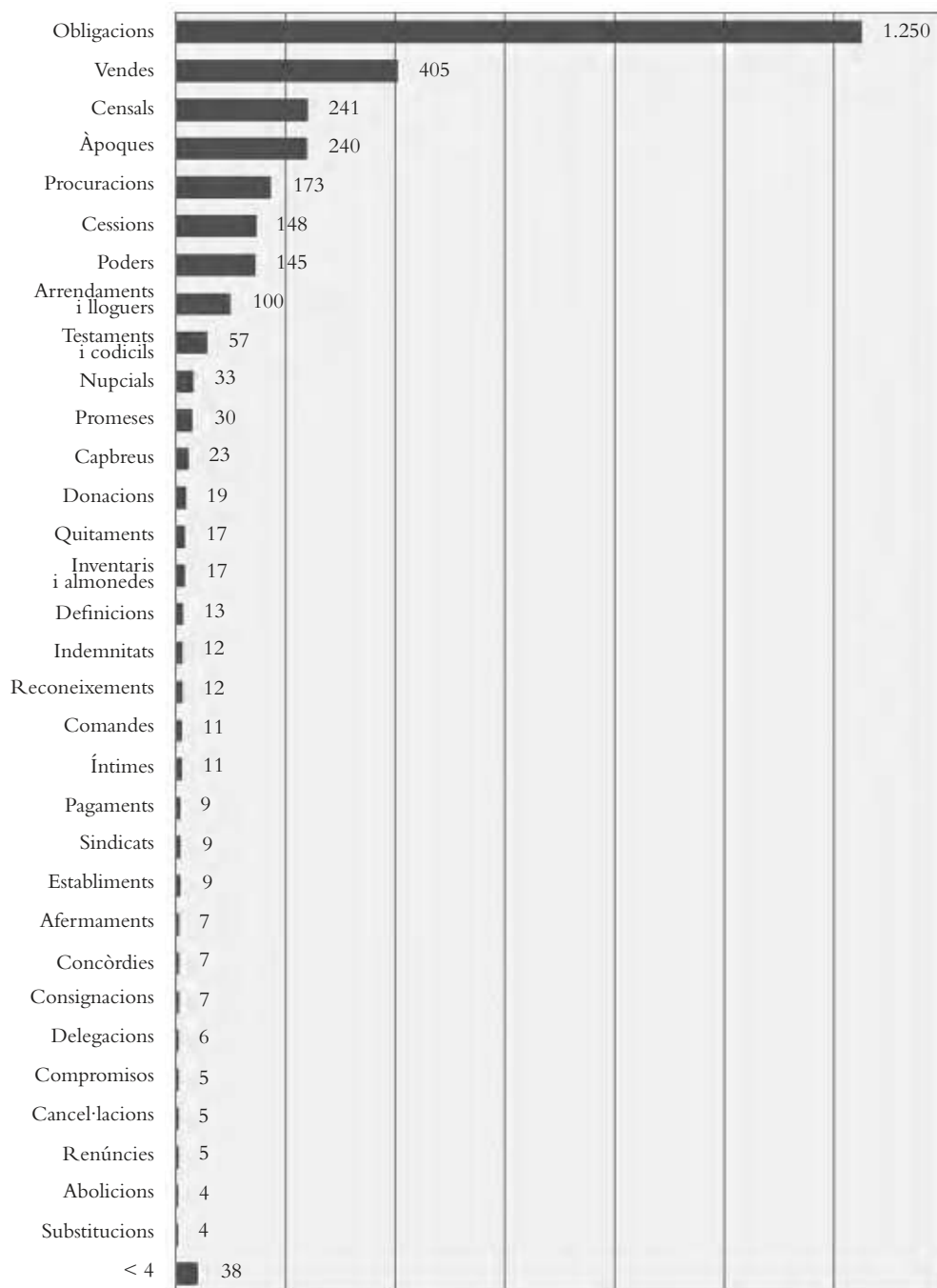
De la mateixa manera, el percentatge d'obligacions que fan referència a l'adquisició del ramat arriba fins el 26%. Dins d'aquesta categoria existeix un clar predomini de les cavalleries (mules, rossins i egües) que eren destinades no sols a tasques purament agrícoles, sinó també a altres activitats com la tragneria. Molt per darrere es troben les operacions protagonitzades pel ramat boví i el porcí. La menor presència dels bous i vaques evidencia el seu escàs paper en les formes d'explotació de la terra enfront de l'hegemonia dels èquids. Aquesta especialització musulmana en el comerç de cavalleries, així com la marginalitat dels bòvids, són dos fenòmens heretats que es poden detectar ja a l'Edat Mitjana.³⁷

Pel que fa a l'adquisició de béns immobles, observem que la terra està present en un 13% de les operacions mentre els immobles urbans ocupen sols el 4%. Finalment, un 5% correspon a un ampli ventall de situacions que han aparegut molt aïlladament en la documentació, tals com la compravenda de teixits, l'adquisició de fulla de morera o el deute derivat d'una condemna pel trencament d'una pau. Per mitjà d'aquest desglossament del deute s'observa l'eminent caràcter agrari de la societat de Sueca cap a mitjan segle XVI.

¶ ³⁷ Ferran GARCIA-OLIVER, *La vall de les sis mesquites. El treball i la vida a la Valldigna medieval*, València, PUV, 2003, pp. 75-84. Pau VICIANO:

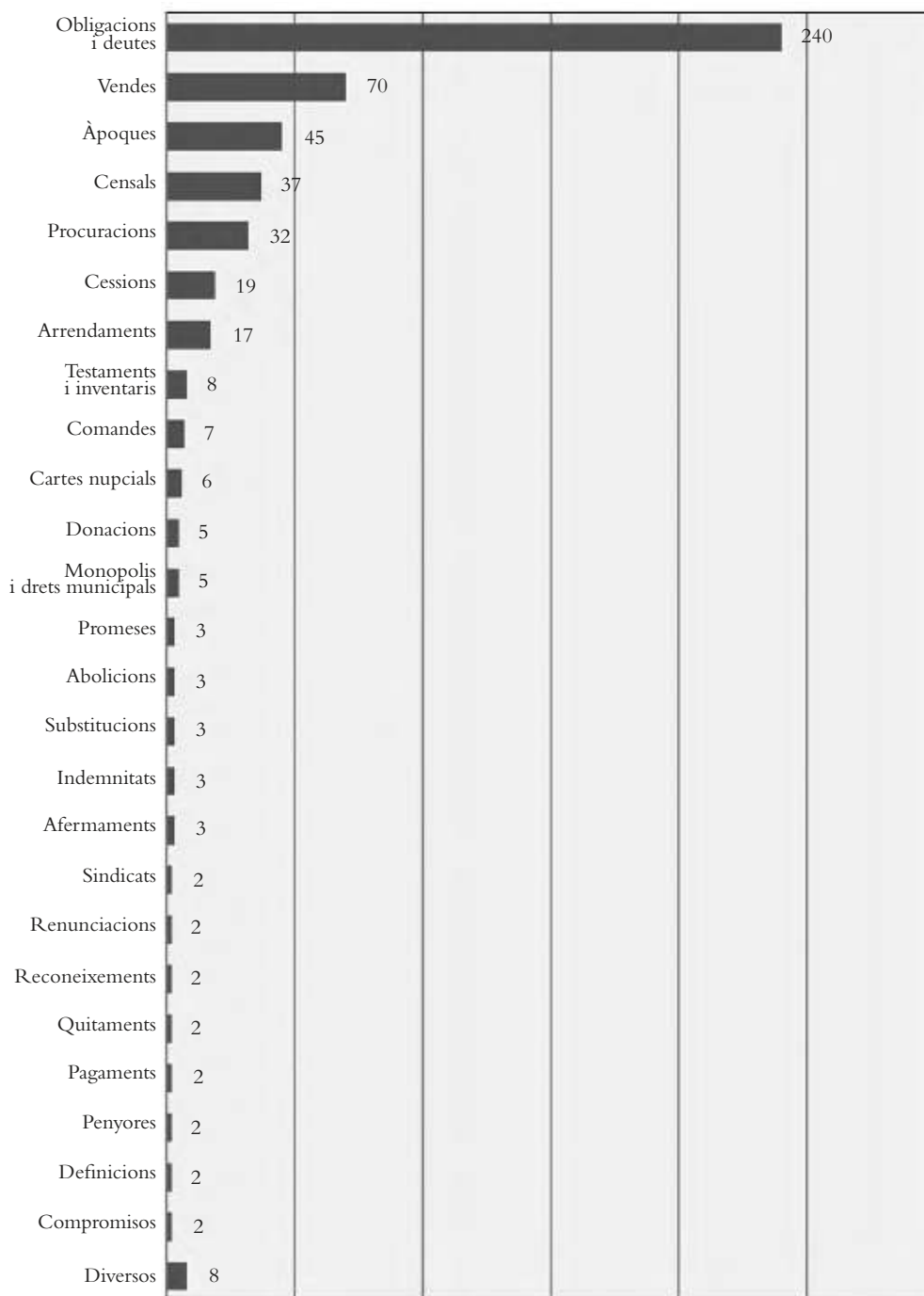
«El mercat d'animals de treball en una vila valenciana del segle XV» en *Recerques: Història, economia i cultura*, 52-53, 2006, pp. 141-159.

TIPOLOGIA D'INSTRUMENTS NOTARIALS ENREGISTRATES PER MIQUEL LLAGÀRIA
SEGONS EL SEU BALDUFARI (1551-1561)³⁸

³⁸ Els instruments notariais que apareixen documentats en menys de quatre ocasions són: revocacions (3), penyores (3), augments (2), sequiatge (2), exempcions (2), llicències (2), paus (2), arrendaments de la peita (2), restitucions (2) sentències (2), arrendament de la barcella (1), arrendament de la carnisseria (1), arrendament de la fleca (1), arrendament del molí (1), capitulació (1), sepultura (1), consell (1), constitució de salari (1), jurament (1), lloctinència (1), manumissió (1), permuta (1), protesta (1), requisició (1), satisfacció (1) i violari (1).

TIPOLOGIA D'INSTRUMENTS NOTARIALS ENREGISTRATS
PER MIQUEL LLAGÀRIA EN 1552³⁹

¶ ³⁹ Els instruments notariais que només apareixen una vegada són: concòrdia, exempció, lloctinència, permuta, renúncia, sentència, establiment i almoneda.

LA DOCUMENTACIÓ NOTARIAL COM A FONT PER A LA HISTÒRIA I LA SEUA FUNCIO SOCIAL

Els arxius notariais són, sens dubte, un element imprescindible a la major part de investigacions històriques. L'amplitud i heterogeneïtat de notícies aportades permeten als historiadors obtenir informació de la realitat social, econòmica, cultural i política d'una comunitat, que altres fonts (com les de naturalesa legislativa, judicial o fiscal, entre d'altres) no ens ofereixen.

La documentació notarial reuneix tres característiques que determinen l'interés de l'historiador sobre aquesta font: *masa, globalidad, homogeneidad*.⁴⁰ La ingent massa de documentació notarial fa que probablement estiguem parlant del fons arxivístic més extens per a l'edat moderna, junt a les fonts judicials. Bona mostra d'açò són les dues principals col·leccions de protocols que podem trobar a València, la conservada a l'Arxiu del Regne de València (amb 15.786 llibres i una documentació que comprén des de finals del segle XIII fins a principis del XX) i la col·lecció de l'Arxiu de protocols del Col·legi del Corpus Christi de València (aproximadament uns 28.500 volums).⁴¹

Malgrat això, no es tracta d'una documentació infalible. En ocasions és justament aquesta amplitud i diversitat de la informació obtinguda el principal obstacle amb el qual s'enfronten els historiadors. Altra limitació d'aquesta font és la seua representativitat.⁴² No totes les activitats privades queden registrades, i tampoc tots els sectors socials acudeixen periòdicament al notari. A més, la pèrdua o desaparició de part dels fons notariais és un altre problema de difícil solució. Per tant, els historiadors han de considerar aquestes limitacions i prendre les mesures pertinents per a garantir la representativitat de les seues investigacions i de les seues hipòtesis. Igualment, és important realitzar una crítica interna de veracitat dels documents, davant la possibilitat d'ocultacions o falsedat de les dades aportades al protocol. Per altra banda, l'investigador ha de realitzar la crítica d'adequació, ja que el document notarial, de vegades, no ofereix la informació exacta que cerca l'investigador, obligant-lo a complementar la seua recerca amb altres fonts judicials, fiscals o eclesiàstiques, entre d'altres, o a adaptar les seues

¶⁴⁰ Antonio EIRAS ROEL, «De las fuentes notariales a la historia serial: una aproximación metodológica» en Antonio EIRAS *et alii*, *Aproximación a la investigación histórica a través de la documentación notarial*, Seminario Floridablanca, 1, Murcia, 1985, p. 18. ¶⁴¹ Fernando ANDRÉS, José María CRUSSELLES, María Estrella RIBES, Luisa TOLOSA y Vicent VALLÉS, *Inventario de fondos notariales del Real Colegio Seminario de Corpus Christi de Valencia*, València, Conselleria de Cultura, 1990. Jesús VI-

LLALMANZO, *Archivo del Reino de Valencia. Inventario de Fondos Notariales*, València, Conselleria de Cultura, 1986. ¶⁴² Bartolomé YUN CASALILLA, «Inventarios post mortem, consumo y niveles de vida del campesinado del Antiguo Régimen. Problemas metodológicos a la luz de la investigación internacional», dins Jaume TORRAS y Bartolomé YUN, *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, Siglos XVII-XIX*, Junta de Castilla y León, 1999, pp. 27-40.

hipòtesis de treball a la informació que es desprén dels protocols. Per últim, hem de tenir en compte la crítica d'objectivitat, partint del principi epistemològic que tot observador altera allò observat. En la documentació notarial trobem una doble modificació. En primer lloc, el notari és un filtre entre la realitat i la plasmació escrita als seus registres i, en segon lloc, la interpretació que fem els historiadors és un altre element de subjectivitat. Comptat i debatut, són diversos els punts febles d'aquesta font, plantejant als investigadors la necessitat d'una anàlisi crítica, la complementarietat de fonts i un mètode heurístic que compense aquestes mancances.

El paper social desenvolupat per la institució notarial al llarg de la història és innegable. El notari es converteix en una font de legitimació en qüestions tan rellevants com els drets de propietat, els llegats testamentaris o qualsevol altre transacció o negoci jurídic que requerira el reconeixement legal. Aquest caràcter legitimador fa del notariat una de les professions més rellevants en la societat de l'Antic Règim. Per altra banda, la tasca de conservació i custòdia dels registres era una obligació dels notaris instituïda pel rei Jaume I i reiterada de forma successiva pels diversos monarques de la Corona d'Aragó. Tanmateix, la seua reiteració suggereix que la normativa no era complida amb tota l'eficiència que es requeria. Com hem assenyalat adés, les vídues de notaris sovint venien els registres dels seus difunts marits a joves notaris que miraven de consolidar una clientela.

Aquest fet ens permet parlar d'una doble funció social del notariat. En primer lloc, mitjançant la seua activitat quotidiana al si de les comunitats on s'inseria el notari.⁴³ En segon lloc, hem de destacar la funció social, no tant del notari sinó dels seus registres notariales a la societat actual, per medi de les diferents institucions arxivístiques que custodien aquests fons.⁴⁴ La tasca de conservació, tradicionalment atorgada als arxius històrics, es mostra insuficient en els darrers anys, ja que ha de combinar-se amb una dimensió de servei i comunicació amb la societat actual, més enllà dels investigadors especialitzats. Dins d'aquesta nova orientació, el compromís de difusió pretén apropar les fonts primàries al conjunt de la societat i promoure la utilització dels fons arxivístics, apropant-los a la societat. Ara bé, no hem de pensar únicament en la consulta directa de les fonts, sinó també en altres formes d'apropament a la documentació històrica, com per exemple les edicions crítiques de fonts.

En aquesta línia incideix el present volum així com la col·lecció *Fonts Històriques Valencianes*, que des del Servei de Publicacions de la Universitat de València, s'ha portat a terme d'alguns anys ençà, orientant les seues publicacions de fonts arxivístiques cap a la difusió, com a medi per a apropar la història a un públic més ample, on tenen cabuda persones no especialitzades.

¶⁴³ Vegeu la distribució de l'activitat notarial de Miquel Llagària en el mapa que presentem. ¶⁴⁴ Laureà

PAGAROLAS SABATÉ, *Los archivos notariales. Qué son y cómo se tratan*, Asturias. Ediciones Trea, 2007.

No obstant això, fins a aquest moment cap de les obres de la col·lecció havia pres la documentació notarial com a objecte central de la edició, a diferència d'altres institucions nacionals que han desenvolupat una tasca d'edició de fonts notarial. Ens referim a les col·leccions dels *Acta Notariorum Hispaniae*, de la Fundación Matritense del Notariado, la *Fontes Rerum Canariarum*, del CSIC i el *Instituto de Estudios Canarios* de la Laguna o el *Acta Notariorum Cataloniae* de la Fundació Noguera.

Per tant, aquesta obra pretén iniciar una línia de edició de textos notarial per al País Valencià, donada la importància de la publicació i edició de registres notarial històrics i el caràcter interdisciplinar d'aquests fonts. Des d'aquest punt de vista, queda sobradament justificada la necessitat d'una obra com aquesta, amb l'exemple del funcionament d'una comunitat rural, com el lloc de Sueca i el seu entorn a mitjan segle XVI, a través dels registres notarial de Miquel Llagària.

DESCRIPCIÓ DELS DOCUMENTS I NORMES D'EDICIÓ

En aquest volum s'inclou la transcripció de tres registres notarial pertanyents a Miquel Llagària, que inicialment es conservaven a l'Arxiu del Col·legi de Notaris de Sueca i actualment estan dipositats a l'Arxiu del Regne de València.⁴⁵ Aquests tres llibres es corresponen amb les signatures 14.034, 14.035 i 14.044 de la sèrie *Protocols Notarial* d'aquest últim arxiu.

Encara que tots tres pertanyen al mateix notari, podem observar les similituds i especialment les diferències entre ells. Pel que fa a les mesures, els tres són homogenis, amb 22 centímetres de llarg i 16 centímetres d'ample. El suport d'escriptura també és el mateix, paper relligat amb cordill en diferents quaderns recollits en el volum amb coberta de pergamí. Tanmateix, l'estat de la coberta varia. La del volum 14.034 es manté en bon estat, fet que ha permès una millor conservació del llibre, mentre les altres dos han sofert majors danys, en bona mesura pel deficient estat de les seues cobertes.

Pel que fa a les diferències, hem de partir del fet que transcrivim documents de naturalesa distinta. Els dos primers (14.034 i 14.035) són rebedors, és a dir, registres on el notari fa una redacció provisional del document, sense desenvolupar completament les fórmules jurídiques.⁴⁶ És per això que sovint en alguns documents trobem anotacions al marge que remetent a altres volums notarial,

¶ ⁴⁵ Josep Lluís FOS, «Inventari de l'Arxiu de Protocols Notarial de Sueca de l'època foral», en *Quaderns de Sueca*, I, (1980), pp. 133-144. ¶ ⁴⁶ Sobre el procés de redacció vegeu Antoni FURIÓ,

«Le crédit dans les registres notariaux de Valence», *op. cit.*, pp. 422-423; i Ramon Josep PUCHADES BATALLER, «El notari Valencià baixmedieval...», *op. cit.*

com el notal, on el notari ha desenvolupat per complet tot el document.⁴⁷ D'altra banda, el tercer llibre (14.044) és un baldufari o índex general dels actes jurídics arreplegats pel notari al llarg de la seua activitat professional, en aquest cas entre 1551 i 1561. Per tant, dos tipus de registres molt diferents entre sí, però complementaris com a eines quotidianes de treball del notari. Malgrat això, és convenient fer una anàlisi individualitzada de cada registre.

El volum 14.034 manté un bon estat de conservació, tot i que en algunes parts són evidents alguns problemes d'humitat que afecten especialment a la meitat superior del llibre. La caixa d'escriptura és bastant homogènia en tot el llibre, probablement, perquè es tracta d'una còpia feta *a posteriori*, amb unes mides de 9,5 centímetres d'ample per 19 centímetres de llarg. L'escrit està fet amb tinta negra a línia tirada i pràcticament desproveït de referències als marges del document o correccions d'errades, elements que animen a pensar que estem al davant d'una còpia. El text es caracteritza per la seua netedat, en contrast amb l'estil del següent volum, redactat de manera més apressada i, consegüentment, amb una presentació menys acurada.

Pel que fa al volum 14.035, com ja hem mencionat, té la coberta molt deteriorada, especialment per la part de darrere, encara que es pot apreciar clarament el signe del notari a la part davantera. En conseqüència, ha protegit de manera deficient el document i l'estat de conservació és prou dolent, degut a que a més de la humitat, en aquest volum podem trobar problemes d'oxidació de la tinta i també de penetració d'insectes que han anat deteriorant algunes parts del document. Com a nota curiosa, s'ha de remarcar la presència de alguna *manicula* o notes de crida en forma de mà, fent referència a la continuïtat d'algun document més avant.⁴⁸ Açò mostra una redacció molt més viva i directa dels documents, en contrast amb l'estil del volum anterior, redactat de manera molt més pausada.

L'escriptura que es reflecteix en aquests volums és de tipus humanística cursiva d'ambient notarial, conservant alguns trets de l'escriptura medieval. Per altra banda, la llengua emprada en la redacció dels registres notariais varia segons el rebedor en qüestió. En el primer d'ells predomina el llatí, excepte en determinats instruments jurídics, com els testaments o almonedes, on s'utilitza el català. En canvi, aquest predomina en el segon, encara que també hi ha alguns documents escrits en llatí, generalment duplicats en català. Pel que fa a la datació cronològica i tòpica dels actes, en ambdós s'empra el llatí.

Per últim, el volum 14.044 es correspon amb el baldufari. Igualment té la coberta molt deteriorada. En conseqüència, l'estat de conservació és regular i molt desigual. La humitat ha malmés les primeres deu planes del baldufari, dificultant en bona mesura la seua transcripció. En canvi, a la resta del document,

¶⁴⁷ Doc. núm. 123. De més a més, la constant utilització del «*et cetera*» evidencia aquest fet i per-

met agilitzar la tasca del notari. ¶⁴⁸ Vegeu just abans del doc. núm. 149.

malgrat que persisteixen els problemes d'humitat, la conservació és bona i la transcripció es pot fer sense problemes. L'estructura del document és substancialment diferent a la del protocol, donada la naturalesa de la informació que arreplega. No es tracta d'una línia tirada, sinó d'una taula homogènia que recull els noms dels actors jurídics, la data i el tipus de document, com es pot veure a la transcripció. El registre està organitzat cronològicament, amb una separació remarcada dels mesos i dels anys. A més a més, a la part superior de les pàgines anota l'any a què fa referència. En aquest sentit, mentre per a datar els documents el notari utilitza la numeració romana, tal i com prescriuen les pràctiques escriptores del moment, puntualment fa servir els números aràbics, evidenciant així la difusió d'aquest sistema de numeració i la situació de diglòssia que aleshores es vivia en favor de les xifres romanes. En aquest llibre, l'estil de lletra és el mateix i la llengua predominant, en els noms i en el tipus d'instrument jurídic —ja que els cognoms no varien—, és el llatí encara que de vegades s'utilitza el català. En conclusió, es tracta d'una transcripció de diferents registres notariais, que reflecteixen la dinàmica de treball d'un notari i el procés de confecció dels seus arxius, amb un clar objectiu de conservació dels documents, funció bàsica del notariat que ha permès que aquest llegat arribe fins a nosaltres.

Finalment, farem referència als criteris d'edició. En aquest punt remetem a les normes ja establertes en aquesta col·lecció, on prima el màxim respecte a les grafies originals per a obtenir una transcripció el més fidel possible. Al mateix temps, hem aplicat les normes de puntuació i accentuació per a garantir la comprensió i facilitat de lectura del mateix. En la transcripció hem intentat reproduir també l'estructura del text original en la mesura que ha estat possible, ficant les referències al marge o anotacions en l'ordre en què es troben a l'original, sempre partint de la coherència textual. En el pocs casos en què un document estava dividit en dues parts per motius d'espai, ho hem corregit assenyalant-lo al peu de pàgina. Algunes errades comeses pel notari han estat corregides, encara que la norma general que hem emprat ha sigut assenyalant-les amb un *sic*. En altres ocasions, hem hagut de realitzar incorporacions de text o reconstruccions de parts perdudes per a fer-lo més intel·ligible, marcades sempre amb claudàtors per evidenciar la nostra intervenció. De la mateixa manera, a la transcripció del baldufari hem incorporat un títol a les diferents columnes, a partir de la informació que ofereixen, per tal de definir clarament el seu contingut. Per últim, hem numerat correlativament els documents registrats als dos rebedors notariais en la transcripció. En aquest punt cal assenyalat que, partint d'un criteri personal, hem considerat dins d'un mateix document els actes jurídics que feien referència a un mateix acord privat. És a dir, hem comptabilitzat com un document els actes jurídics que fan referència al mateixos actors o al mateix objecte. Per tant, podem trobar diversos actes en un únic document, com per exemple l'acte de compra-venda d'una terra i l'obligació o reconeixement de deute del preu de la mateixa.

Finalment, i per a concloure, volem agrair l'ajuda prestada per José Maria Cruselles, Mateu Rodrigo i Francesc Gimeno, davant alguns problemes d'interpretació o lectura. Sens dubte, els seus consells ens han servit per millorar el text final però no paga la pena dir que qualsevol error pertany a la nostra responsabilitat. Per últim, no podem deixar d'adreçar unes paraules per a Antoni Furió pel seu suport al nostre treball durant els últims anys.

Í *ndex*

<i>Estudi introductori</i>	7
El notariat a l'alba de l'Edat Moderna	9
Miquel Llagària, de Xàtiva a Sueca	12
Tipologia documental dels registres notariais de Miquel Llagària	17
La documentació notarial com a font per a la història i la seua funció social	22
Descripció dels documents i normes d'edició	24
<i>Baldufari</i>	29
ARV, PROTOCOLS NOTARIALS, NÚM. 14.044	31
<i>Registres Notariais</i>	109
ARV, PROTOCOLS NOTARIALS, NÚM. 14.034	111
ARV, PROTOCOLS NOTARIALS, NÚM. 14.035	269
<i>Index antroponímic</i>	555
<i>Index toponímic</i>	591

fonts històriques valencianes
53.

Ajuntament de Sueca
Regidoria de Cultura

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA